

**ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКЕ СЛОВО
В СИСТЕМІ ХУДОЖНЬОГО ІДІОСТИЛЮ КАТЕРИНИ КАЛИТКО
(на матеріалі повісті «М.істерія»)**

У статті здійснено лінгвостилістичний аналіз повісті Катерини Калитко «М.істерія», вказано на типові лексичні засоби і стилістичні прийоми творення художнього тексту.

Ключові слова: ідіостиль, мовностилістичний аналіз, художній стиль.

Актуальність дослідження. Творчість молодшої письменниці – явище в українській літературі бажане й несподіване. По-перше, К. Калитко – авторка інтелектуальної та вишуканої прози, не налаштованої на швидкий ефект і комерційний успіх. По-друге, її тексти, в яких дрібні деталі людського життя утворюють цілісний, вишуканий і вельми цінний художній світ, у якому не все називається словом, а, швидше, вдалим стилістичним зворотом. «К. Калитко – це ім'я, яке вселяє надію в сучасну українську літературу» [3]. Авторка не прагне штучних чи просто яскравих принад для свого письма, як мовних, стилістичних, так і літературних, вона терпляче занурюється в побутописання, і все, що має статися, у творах стається немов саме собою, без пафосу і без надриву.

Авторський стиль письменниці відзначається експериментаторством, неординарним стилем, глибокою психологічністю, виразністю зображуваного. К. Калитко сміливо береться до тем і проблем, пов'язаних зі взаєминами між статями, шлюбом, суспільною мораллю. Така проблематика вимагає специфічних засобів викладу, автор повинен наблизити читача до сприйняття і розуміння своїх ідей. Одним із таких чинників зближення, безумовно, є лексичні одиниці як концентрована форма викладу, позначена певною культурою, створена на основі національного народного досвіду. Відтак мова і стиль творів потребує уважного і детального дослідження. Метою цієї статті стало виокремлення особливостей індивідуально-авторського слова повісті К. Калитко «М.істерія» зі вказівкою на конкретні лексичні засоби та стилістичні прийоми творення художнього тексту.

Назва повісті «М.істерія» відповідає її ідейному наповненню. Як відомо, містерія – жанр барокової драми, що буквально перекладається як «таїнство», «обряд». К. Калитко взяла головну думку містерії, полишивши біблійні сюжети клірикам, – переродження людини, що стає душевним оновленням, містерією душі. Природною стає крапка, яка перериває назву, адже сьогодні дедалі менше людей – якщо такі взагалі існують – перероджується «тихим» способом (через віру в Бога та молитву тощо), натомість усе більше впадає в істерики, декларує свою «божевільність» і звертається за допомогою до психіатра [1]. Сама назва «М.істерія» є вагомим лексико-стилістичним засобом авторського тексту, дає можливість розуміти її неоднозначно, цілком сприймати через контекст.

Автор, найперше, відокремлює літеру крапкою: «*М.істерія*». Тобто запис можна сприймати як назву міста – *м. Істерія (місто Істерія)*. Місце дії – неназване італійське містечко – «бляшана банка». Однаково успішно можна було б поставити на його місце будь-яке інше містечко в будь-якій точці земної кулі. Справді, з повісті ми так і не дізнаємося назви міста, в якому живе головний герой. І читач висуває припущення, що це місто має назву Істерія, адже воно сповнене людських переживань, істерик, цілком неврівноважених межових станів. Друге значення, яке може мати назва повісті, – це *містична істерія*. Смысловим, ключовим означенням у словосполученні стає прикметник *містична*. І дійсно, усі істерики впливають містичним шляхом. *Містика* (від грец. μυστικός – «прихований», «таємний») – надприродні явища і духовна практика, спрямовані на зв'язок із потойбічним світом і надприродними силами [8, 647]. По-третє, назву твору «*М.істерія*» можна прочитати без крапки як *містерія*. Таке прочитання назви є найбільш загальним. Її швидше сприйме ерудований і підготовлений читач, який побачить алюзії з жанром барокової драми, де інсценувалися три головні таїнства християнського світу – народження, смерть і воскресіння Христа.

Авторський стиль починається там, де є вибір. Стосовно мови вибір – це синонімія. Лексико-семантична категорія синонімів у творі представлена з метою урізноманітнення викладу, для уникнення монотонності, набридливих повторів. Це ряди, де стрижневим словом є загальноновживана літературна номінація, а синонімічний ряд утворюють запозичення, діалектизми, слова з емоційним забарвленням, лексеми розмовного вжитку: *чорт, диявол, арідник, демон(и); світлина, знімка, фото, кадр; товстий, тлустий, тілистий; сміється, хихотить, посміхається; донька, моя мала*.

К. Калитко вдало використовує не дуже поширений стилістичний прийом міжмовної стилістичної паронімії, який полягає, на думку А. Потаніної, в обіграванні схожих за зовнішньою формою, але віддалених за змістом слів, через механічне перенесення значення слова рідної мови на іноземне [7]. Звукова близькість значеннєво відмінних слів дає можливість розширити політ думки, змалювати яскравішу картину, насичену образами [6, 52]. «*Молодий француз-продавець... Довго перебирав курячі тушки, щоб догодити хворій жінці, і, вибравши найкращу, на його думку, підняв за ноги і показав Стьопі: „Са ва?”. На що Стьопя цілком резонно обурився: «Яка ще сова?!»* [2, 37].

Твори сучасної української літератури важко уявити без використання запозиченої та іншомовної лексики. Такі лексеми не завжди є зрозумілими читачам, вони спонукають звернення до словників, що, у свою чергу, сприяє збагаченню мовної картини світу особистості зокрема і розвитку української мови в цілому, та не дозволяє трактувати її як іншомовну експансію. Текст пересипаний запозиченнями з різних мов: *істерія, балдахін, метаморфоза, мегаполіс, мантра, склеп, метрдотель, Аріадна, провайдер, діапозитив, рекогносцировка, шпіцрутен*. Лексика іншомовного походження виступає компонентом вдалих авторських метафор: *Результат несподіваного навернення до Бога – добряча порція словесних шпіцрутенів і жодної практичної поради, як Бранкові жити далі* [2, 86].

Ім'я головного героя теж невластиве українське. «Чоловік робить здивовану гримасу, але ще не прокидається. Бо не хоче. Це **Бранко**. Він тут живе» [2, 6]. На нашу думку, це авторський мовностилістичний прийом. Він дає змогу відкинути українську реальність, адже кожен реципієнт намагається «придивитися до портретів головних і другорядних персонажів: а раптом я його/її знаю? А раптом я бував у тій милій цукерні? А раптом то – я?!!» [5, 37].

Авторський стиль К. Калитко не є макаронічним («механічна суміш слів чи висловів із різних мов або їх переінакшення» [9, 326]). Таку думку можна аргументувати вдалим поєднанням варваризмів («іншомовне або створене за іншомовним зразком слово чи зворот, що зберігають структурні ознаки чужих мов, по-різному пристосовуючись до фонетики, морфології мови-реципієнта» [9, 75]) і лексичних та граматичних ознак рідної мови. Письменниця поєднує непоєднуване переважно в описах життя і побуту для відтворення місцевого колориту, назв реалій, звичаїв, етнічних та географічних понять, а також при передачі мовлення персонажів. Яскравим прикладом є уривок, у якому змальовано кілька країн, їхні звичаї, мову: «Саме в цю хвилину пересічний токійський програміст вимикає **комп'ютер** і виходить перейти Гінзою, перш ніж відправитися до кімнатки в своєму кварталі і зробити те, про що мріє від самого світанку – заснути. У передмістях **Нью-Йорку** численні **емігранти** вже дожовують **бутерброди** по дорозі до **трейн-стейшенів**, обікають язики поспішно випитою кавою і, відганяючи вранішній сон з чола, **випорпуються з сабвею** на чорні вулиці **мегаполісу**, де безпритульні з **пластиковими торбегами** мовчки повзуть попри ятки зеленярів і лахмітників; а тим часом щасливі мешканці **Стейтен Айленду** чи **Мангеттену** можуть собі дозволити хоча б зайвих півгодини сну. У цей же час в Карпатах, в **полонині** Високій, розімлілий на сонці **вівчар** струшує полудневу **дрімоту** і схиляється над вівцею, що не бажає пастися і весь час шукає **затінку**: і ця заслабла, **холера, тра'** їх всіх продавати» [2, 7]. Транслітерація іншомовних слів зазнає оформлення за граматичними правилами української мови, що формує враження про виключно український текст. Наприклад, «**«Скорпіони»** вешті даляться власним вокалом...» [2, 8], «лев – голова **прайду**» [2, 37], «**Стьона-Стів** – кореспондент російської газети **«Ведомості»** в екзилі» [2, 31].

Проза К. Калитко розрахована на широке коло читачів, апелює передовсім до емоцій, а не до логіки. Емоційність та динамічність викладу передбачає використання мовних засобів, які відповідають художньому стилю, вдається до сатири, іронії, гри слів. Відповідно до висвітлюваної теми, трансформує фразеологізми, творить оказіоналізми: **цукерня** замість запозиченого слова **кондитерська** «пішла до **цукерні** і з'їла полуничне морозиво» [2, 25], **зеленар**, а не **озеленювач** «Знову опинившись на вулиці, присідає на яблуко, найбільше серед краму **зеленаря** пана Юзя» [2, 5]; **бізнесвумени** [2, 79], **зітхає** з якоюсь дитячою **полегшею** [2, 105].

Проблематика твору «М.істерія» вимагає таких мовних засобів викладу, якими автор буде близьким до читача, полегшить останньому сприйняття і розуміння своїх ідей. Одним із таких факторів зближення, безумовно, є діалектизми як концентрована форма викладу, позначена певною культурою, лексична одинця, створена на основі національного народного досвіду.

Використання діалектизмів є характерною ознакою творчості К. Калитко. Наприклад, «*Бранко завдає на плече важкий корф*» [2, 84] (корф – літ. корзина); «*Незручна звичка – забувати вдома дзигарок*» [2, 12] (дзигарок / дзигарик – літ. годинник). Частина діалектизмів (етнографізмів), ужитих у повісті, потребує уточнення значення у словниках. Наприклад, «*Муха летить над хідником дуже низько і дуже майстерно*» [2, 5] (хідник – діалектний архаїзм – літ. тротуар, прохід, алея).

К. Калитко у своїй «Містерії» використовує фразеологічні звороти, вживлюючи їх у мову твору. Усі віднайдені і проаналізовані фразеологізми є загальнонародними, вони надають викладу жвавості, емоційності, природності, створюючи ефект живого щоденного спілкування. Наприклад: «*Потім ні сіло ні впало починає розповідати...*» [2, 37], «*А що він мені зробить? На хвіст солі насипле, точно*» [2, 55].

Твори сучасної української літератури надзвичайно багаті на стилістичні художні засоби і прийоми. І повість К. Калитко – не виняток. Різноманітність, гатунок і спосіб граматичного вираження підібраних епітетів, метафор, персоніфікацій, порівнянь вражає. У процесі активного авторського словопоеднання виникають нові й нові, практично невичерпні порівняння, асоціації, здійснюється процес осягнення і творчого моделювання світу та естетичне переживання цього процесу. Тому тропи заслуговують на уважний лінгвостилістичний огляд.

Погодившись із ідеями Дж. Лакоффа і М. Джонсона, викладеними у книзі «*Метафори, якими ми живемо*» [4], будемо стверджувати, що метафора для письменниці – це і сфера слів, і сфера мислення або дії, що пронизує все її життя і проявляється не тільки в мові. Понятійна система художньої мови письменниці, у межах якої вона мислить і діє, метафорична за своєю суттю, її мислення, повсякденний досвід значною мірою обумовлюються метафорично: *потилиця життя, челюсті печі, ранковий смак життя, прозора кров, голодна печаль* тощо. Таким чином метафора є не просто засобом художньої мови, а й називає ті реалії навколишньої дійсності, яким ще не існувало вдалої і повної назви; саме тому авторські метафори дуже оригінальні. Винятковими можна назвати субстантивні двочленні іменникові метафори, які в лінгвістиці прийнято називати генетивними конструкціями, бо другий член такої словесної комбінації виражається формою родового відмінка (латиною *genitivus*): *бачить потилицю життя* [2, 9], *мотузяний міст своїх днів, у челюстях печі* [2, 48], *ранковий смак життя* [2, 75], *виповзають тіні будинків...* [2, 83]. Атрибутивні метафори називають ще метафоричними епітетами: *прозора кров* (дощ) [2, 22], *голодна печаль* [2, 25], *небесні банкомати розкидають готівку випадковостей* [2, 31], *сліпенькі жовті сторінки* [2, 77]. Дієслівними метафорами називають такі, в яких один член (другий) виражений дієсловом із переносним значенням: *муха сідає і сміється* [2, 3], *ходить холод* [2, 42], *сік засмакує йому густими спогадами* [2, 75], *течуть повз Бранка струмочки людей* [2, 95]. Метафоричні структури у тексті можуть розростатися на все речення, створюючи блок висловів чи уривок тексту. Наприклад: *Доля зубами витягає з себе вени і отак напинає їх впоперек твоєї дороги* [2, 53].

Метонімія справляє враження мовлення «навпростець», є стильовою рисою живої розмовної мови. У аналізованому художньому тексті метонімія цікава тим, що ніби вихоплює і висвітлює найважливіше слово, фокусує на ньому увагу, є стилізацією під усну форму спілкування. Наприклад: *стиха підспівує Клаусу Майне* [2, 8], *викинути чужий досвід, різнокольорові людські голови* [2, 10], *професор у слухавці* [2, 43]. Персоніфікації (*всміхається чоловічий портрет* [2, 3], *туман чіпляється ребрами за підвіконня, сонце між хмар подає непевні натяки* [2, 145]) можна трактувати як різновид метафори, в якому ознаки істоти переносяться на неістот, тому цей стилістичний прийом ще називають одухотворенням, уособленням: *муха зауважує* [2, 4], *муха робить запаморочливий пірует* [2, 3].

Епітет як образний естетично маркований атрибут, що на лексичному і граматичному рівнях має образно-означальне наповнення, теж виступає яскравим засобом художньої мови К. Калитко. Він передає почуття ліричного героя, які переплітаються з настроєм природи або суголосно, або контрастно, називаються епітетами внутрішньопсихологічного сприймання. Одоративні епітети – це ті, що характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком: *солодка дрімота* [2, 6 – 7], *смачне призахідне сонце* [2, 62], *липка хвиля* [2, 94]. Найбільшу групу серед внутрішньочуттєвих епітетів становлять емотивні (почуттєві) епітети. Наявність таких епітетів у художньому творі створює самодостатню мистецьку якість, поезію узагальненої поетичності, коли всі окремо взяті слова ніби відомі, але на їх сполучуваності виникає свіжий образ: *бадьора зелень* [2, 42], *волохата ненависть* [2, 68], *цукрові голлівудські мелодрами* [2, 88]. І це при абсолютно узвичаєному для української мови граматичному вираженні: а) епітети, виражені прикметниками: *на безберегому простирадлі* [2, 4], *мікроскопічна маєчка* [2, 40], *абсурдна самотність* [2, 77], *стаканчик банального еспресо* [2, 39]; б) епітети, виражені дієприкметниками (загалом мають негативну семантику і передають стан розпачу, безнадії): *перемелена психіка* [2, 11], *між споночілих дерев* [2, 15], *хвороблива топографія спального району* [2, 4]; в) епітети-прислівники: *Куртка сердито висить у шафі, лівиво опустивши рукави* [2, 47]; г) епітети, виражені іменником-прикладкою: *місто-побратим нашого міста* [2, 34]; г) епітетні предикативні конструкції: *Життя – війна біографій* [2, 115]. Традиційних, постійних, фольклорних, колористичних епітетів у аналізованому художньому тексті К. Калитко не виявлено, що обумовлено традиціями постмодерністського прозописьма.

Повість «М.істерія» містить образні порівняння, які відрізняються від логічних тим, що вихоплюють одну якусь найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і робить її основною, ігноруючи всі інші: *муха, мов куля* [2, 4], *сірий, як нічна заметіль* [2, 6], *війна, безглузда, мов комп'ютерна гра* [2, 94].

Отже, художню прозову літературу, через вдало використані автором мовні засоби творення тексту, часто називають поезією. Повість «М.істерія» К. Калитко справді видається поезією на рівні слова у сучасній українській літературі постмодерністського напрямку. Слово «поезія» розуміється як високе мистецтво, основою якого є мова. Індивідуально-авторське слово К. Калитко у повісті «М.істерія» поетичне, тобто визначальною його функцією

є естетична, а другорядною – передача інформації. Уся система мовно-виражальних засобів, орієнтованих на досягнення ефекту високого стилю, небуденного спілкування, хоч часто йдеться про звичайні буденні речі. У тексті твору К. Калитко дрібні деталі людського життя утворюють цілісний, вишуканий і вельми цінний художній світ, у якому не все називається словом, а, швидше, вдалим стилістичним зворотом. Система мовно-виражальних засобів «Містерії» підпорядкована двом функціям художньої літератури – досягненню значного емоційно-експресивного впливу на читача та зануренню в суть речей і людських учинків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довженко М. Катерина Калитко: Містерія з присмаком істерики // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://sumno.com/article/kateryna-kalytko-misteriya-z-prysmakom-istryky>
2. Калитко Катерина М.істерія: Повість, оповідання. – К.: Факт, 2006. – 184 с.
3. Купріян О. Повернення старих жанрів: «Містерія» Катерини Калитко // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://litakcent.com/2008/01/24/olha-kuprijan-povernennja-staryh-zhanriv-misterija-kateryny-kalytko>
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, котóryми ми живем. – М.: УРСС Едиториал, 2004. – 256 с.
5. Лукьянова Н. А. О семантике и типах экспрессивных лексических единиц // Экспрессивность лексики и фразеологии. – Новосибирск: Новосибирский гос. университет., 1983, – С. 12 – 41.
6. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
7. Потанина А.В. Межъязыковые паронимы в немецком и русском языках / А.В.Потанина // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4–6 октября 2004 г.): Труды и материалы: / Под общ. ред. К.Р.Галиуллина. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. – С.75 – 76.
8. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
9. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. Русанівський, О. Тараненко (співголови), М. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.

В статъе осуществлен лингвостилистический анализ повести Екатерины Калитко «Мистерия», исследованы типические лексические средства и стилистические приемы построения художественного текста.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, лингвостилистический анализ, художественный текст.

The lingvostilistic analysis of story of Kateryna Kalytko «M.isteriya» is carried out in the article. The typical lexical facilities and stylistic receptions of creation of artistic text are main problems in this investigate.

Keywords: individual style, lingvostilistic analysis, artistic style.